

Grobišča Marije Reke

Poleg mnogih povojnih grobišč na Štajerskem, ki jih je do zdaj opisal marljivi Janez Črnej, je zdaj opisal še nekatera nova. Zdi se, kot da vsa tista množica do sedanjih opisov grobišč in zločinov, ki se skrivajo za njimi, ni dovolj, in odkrivajo se še nova. Tokrat se bomo seznanili z grobišči pri Šmarju pri Jelšah, na Mariji Reki oziroma na Vrheh in na Poljani na Koroškem.

V začetku tega leta, ko bom zakrožil tudi svoj osebni jubilej, sem začel premišľevati, kako sem preživel ta svoja zadnja desetletja, posebno zadnji dve, ki sta mi prinesli toliko usodnih, nedopovedljivo veliko

življenjskih radosti. Posebno zato, ker je moja odločitev, da bom osebno, z vso svojo bitjo sodeloval, prinesla cel kup po mojem pojmovanju za slovenski narod čudovitih zgodovinskih sprememb: demokratične volitve, odločitev za osamosvojitve, samostojno državo, vstop v EZ in NATO, na koncu pa tisto, kar bi moralo biti že pred devetimi leti – Cukjatijev parlament in Janševo vlado.

Vsesplošno onesnaženje

Moje življenje po diplomi na Veterinarski fakulteti v Zagrebu je bilo posvečeno poklicu, ki sem ga z veseljem in ljubeznijo opravljal, in mladostnemu veseljačenju. Po letih denarnih stisk, in ker smo živino zdravniki zaradi pomanjkanja le-teh do leta 1970 zelo dobro zaslužili, mi ni bilo žal plačevati ceh v gostilni ali v takrat zelo redkih barih. Skrb za eksistenco je nastopila kasneje. Za

vstop v javno življenje me je spodbudilo stanje industrijske zastrupljenosti živali na Celjskem. Naključje je nanese, da eden mojih kolegov ni imel časa, da bi šel na javno predstavitev raziskave o ekonomski učinkovitosti kurjenja "zelenega gudrona" v pečeh Cinkarne Celje, ki jo je organizirala SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva) Celje. Ko sem slišal, da so gudronu dodajali poliklorirani bifenil (PCB), katerega strupene učinke sem razbral ob primeru onesnaženja reke Krupe, sem sklenil, da se pridružim Društvu za varstvo okolja Celje. Moje poznavanje industrijsko zastrupljenega okolja prek zastrupljenih živali z območja cinkarniških vplivov me je pripeljalo do predsedovanja društvu. Odprla so se mi tudi javna občila. Vsake toliko časa pa so me "angeli varuhi", ki so mi bili postavljeni v samem društvu,

opozorili, da moramo delovati samo v okviru SZDL. Ta odprtost javnih občil mi je bila dolgo časa ugan-ka. Šele nekaj let kasneje, ko sem bil na prvih demokratičnih volitvah izvoljen za poslanca v zbor občin, sem ugotovil zakaj. Komunisti z Milanom Kučanom na čelu so že pripravljali strategijo sestopa z oblasti. Prek zveze društev za varstvo okolja so začeli pripravljati bazo za stranko zelenih, ki so po vsej Evropi leve stranke. Tako bi na volitvah aprila leta 1990 ne zmagal Demos, ampak stara garnitura. Spomnimo se, kako sta dr. Dušan Plut in Milan Kučan v Mostecu ustanavljala stranko zelenih. Nekaj tednov pred volitvami pa so komunisti s Kučanom na čelu spremenili strategijo sestopa; namesto Pluta so za predsednika postavili Vaneta Gošnika in zeleni so se pridružili Demosu. Grožnja iz Beograda je bila prerisna, ko-

munisti so se ustrašili svoje JLA in svoje zvezne Udbe in za zavarovanje svojih interesov so naprej porinili Demos, naj JLA obračuna z njim. Oni pa bodo tako spet pripravljeni skupaj z ZSMS in socialisti prevzeti oblast. Z zamudo dveh let, decembra 1992, jim je na varen način, prek volitev, to tudi uspelo.

Ko sem predsedoval društvu za varstvo okolja in prišel do spoznanja, kako strahotno je Celje z okolico industrijsko zastrupljeno (do znanja sem prišel prek nemške literature, ki mi jo je priskrbel moj znanec in prijatelj), in si pridobil tudi dokaze, sem se odločil, da bo to prišlo v javnost. Po petih letih intenzivnega

poslance in vodstvo parlamenta. Njena trdoživost je neverjetna. Izvira še iz avnojskih časov in časov Ivana Mačka-Matije, ko se je ustanavljala zvezna in republiška Ozna. Poslanci, ministri in funkcionarji se v sedanjih demokratičnih vladah zamenjujejo, uradniki, tožilci in sodniki pa ostajajo isti. Ves ta uvod sem napisal za pojasnilo bralcem, ki me na podlagi mojih zapiskov v Demokraciji po telefonu sprašujejo, ali smo tudi jaz ali moji svojci žrtve pobojev. Svoje delo pri varstvu okolja in zdravja ljudi bom opisal kasneje, ko bom končal zapise o pobojih. Tudi te izkušnje in ugotovitve bi lahko pomagale veliko prizadetim.

Na Teharjah so zgradili veličasten spominski park, vendar bo obiskovalec tam zaman iskal zapisano besedo, kaj se je tam dogajalo oziroma kdo so bili žrtve, ki so tam trpele.

deli mi je to uspelo. Ni mi pa uspelo, čeprav sem se tudi kot poslanec zelo trudil, teh zadev sankcionirati. Komunistična hobotnica je bila prek gospodarske zbornice premočna.

Udbovske lovke

Pri mojem poklicnem delu, povezanem z delom društva za varstvo okolja, sem naletel še na drug zamolčan in prikrivan problem, na celjska morišča, taborišča in grobišča. Oba problema sem imel in še imam za prikrit zločin nekdanjega komunističnega režima, ki še vedno ni rešen. Zato sem se leta 1989 znova odločil, da tudi ta problem v okviru svojih zmognosti raziščem in ga posredujem javnosti, država pa naj ga sankcionira.

Pri tem drugem problemu sem spet naletel na hobotnico, ki je zgostila svoje lovke v vladne institucije in ustanove, občinske uprave, delno pa tudi v parlamentarne odbore, med

Morišča nad Preboldom

Za morišča in grobišča v okolici Prebolda v Savinjski dolini sem zvedel po naključju leta 1990, ko sem takratni skupščinski komisiji za vojne in povojne poboje ter pravno dvomljive procese prinesel seznam, zemljiškoknjižni izpis in vsebinski opis celjskih grobišč. V avli male dvorane takratnega zbora občin sem izobesil zemljevid občine Celje, kjer sem s črnim flomastrom označil grobišča. Med kolegi poslanci se je razvila razprava o teh pobojih. Eden od njih mi je rekel, da je bil tisti, ki je leta 1951 razstreljeval cerkve po Kočevskem, tudi šofer tovornjaka, ko so vozili žrtve na morišča pri Mariji Reki.

O tem sporočilu dolgo nisem razmišľal, saj sem imel poleg poslanskih zadolžitvev in poklicne obveznosti veliko dela z novimi obvestili o grobiščih iz Celja. Poleg tega sem vedel, da ima občina Prebold dovolj zgodovi-

narjev in pričevalcev (ustanavljajo celo društvo zgodovinarjev) zato sem mislil, da se bodo oni lotili te grozljive teme. Pozabil pa sem, da je to bil del občine Žalec, kjer so zgodovinarji tudi gledali bolj po zvezdah in parti-zanskih revolucionarjih, ki pa za te kraje pomenijo samo to, kar so bili. Pomen in slava sta jim bila politično umetno dodana (npr. Šlandri). Država se je zdaj z (vsebinsko nepoštenim) zakonom o grobiščih odločila, da bo morišča in grobišča popisala in zaznamovala, zato ji pomagam.

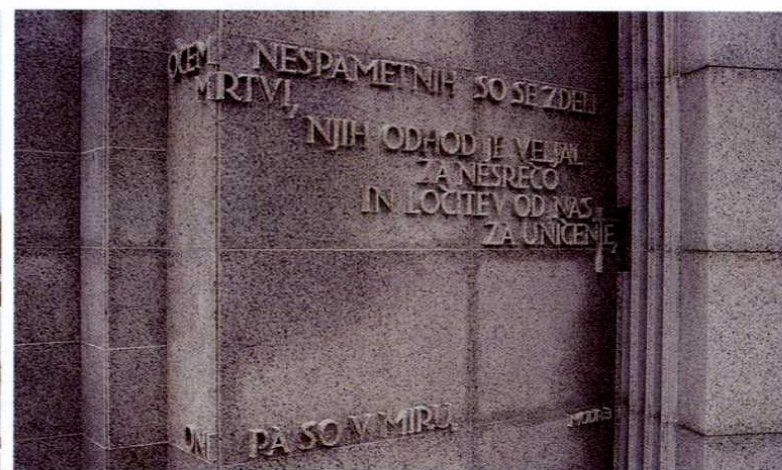
Zakrivanje grobišč

Vas Marija Reka spada v občino Prebold (prej Sv. Pavel), ki je bila ne-

da. Po ozki dolini med zahodno ležim hribom Gradišče in Brdom ter vzhodno ležim hribom Goljava se vijuga ravninski del ceste. Pri kmetu Vrbanu pod Veliko Reko se začne cesta vzpenjati in kačasto vijugati skozi strnjen gozd vse do travnika na Vrheh in Prevala, od koder se še v ostrejših vijugah spusti proti Trbovljam.

Ob tej vijugasti, vzpenjajoči se cesti je levo in desno skoraj več grobišč kot ovinkov. Žrtve so vozili iz trboveljskih, zagorskih, hrastniških in celjskih zaporov ter iz taborišča Teharje.

Vdrtine grobišč so še danes vidne, čeprav so skušali gozdarji Gozdnega gospodarstva Celje s posaditvijo smrek po navodilu oblasti grobišč

Eden od napisov na Teharjah: "Očem nespametnih so se zdeli mrtvi, njih odhod je veljal za nesrečo in ločitev od nas za uničenje, oni pa so v miru." (Sveto pismo, Knjiga modrosti)

kadaj pod občino Žalec. Leži jugozahodno od trga Prebold na zelo veliki, razbrazdani in z gozdovi poraščeni površini. Jedro zaselka tvori nekaj hiš s cerkvijo, ki je posvečena Mariji Vnebovzeti. Župnija je samostojna, a je pod upravo župnije Sv. Pavla. V sredino te razprostranjene, poraščene in razbrazdane preboldske vasi pridemo po cesti, ki pelje po sredini trga Prebold v smeri sever-jug proti Trbovljam. Na koncu trga je cesta speljana tako, da človek dobi občutek, da je to zasilni izhod v skrivnostno zaledje marijareških prostranstev. Do cerkve in jedra zaselka pridemo po cesti, ki se na koncu trga odcepi v desno in teče ob potoku Mala Reka pod hribom Žvajga, do grobišč pa naravnost ob potoku Velika Reka proti Trbovljam na Vrhe in Preval, kjer se občina Prebold konča, začne pa občina Trbovlje, v katero se območje Marije Reke globoko zaje-

Grobišča na Vrheh

Leon Legvart, ki so mu ubili očeta, je s svojo vztrajnostjo razgalil razsežnosti morišč Marije Reke: "Očeta so nam zaprli v zapore Forte v Trbovljah. Od tam je izginil v noči na 25. maj 1945 (na Titov rojstni dan so žrtve pobijali tudi na Teharjah, op. J. Č.) Takrat je izginilo tudi veliko »

» drugih žrtev. Po pripovedovanju ljudi so jih iz Trbovelj s tovornjaki vozili po cesti proti Vrhem in nato v gozdove Marije Reke. Iz nasprotna smeri pa iz Celja skozi Prebold prav tako v te gozdove. Dolga leta so minila, ko o očetu nismo imeli nobenih vesti. Nekega dne pa se je javil partizan in nam sporočil, da ve, kje je naš oče pokopan, in da bo kraj označil z v zemljo zabitim kolom. Tam jih leži vsaj dvajset, je sporočil. Označeni kraj smo našli nad koritom za napajanje konj, ki je postavljeno na južnem robu ceste, proti zadnjim padajočim zavojem ceste proti Preboldu. Med poizvedovanjem sem izvedel, da so pod cesto pri koritu razsežna in številna grobišča žrtev, ki so jih pripeljali iz Celja. Nato sem odkril obsežna grobišča nad spominsko kapelo, nato grobišče na začetku travnika pod Vrhemi, kjer so graditelji ceste (celjsko cestno podjetje) proti Mrzlici sedem let po naši osamosvojitvi oskrunili in zasuli grobišče. Nato sem odkril veliko grobišče in še druga manjša na severni strani Prečne, zahodno od Vrhov ter grobišče vzhodno od lovske kočice na Vrhah. Na tem gozdnatem predelu Marije Reke od Vrbana do Vrhov je pobitih in zakopanih na tisoče žrtev. Organizator vseh teh pobojev na tem območju je bil Konrad Pevec-Končič, poverjenik Ozne za Zasavje. Nazadnje je živel v Žalcu, kjer so ga častili kot člana lovske družine Žalec. Umrl je leta 2003, star 99 let."

Plaznikova rešitev

Društvo zamolčanih grobov, Leon Legvart je predsednik njenega

Sredi parka v Celju stoji mogočen spomenik, posvečen revoluciji. Ob njegovem vznožju je pokopanih več revolucionarjev, "posvečencev", za katere niso veljala civilizacijska pravila, da se mrtvi pokopavajo na pokopališčih. Kdo so ti posvečeni? Med njimi je eden najbolj zadržanih revolucionarjev Franc Leskošek-Luka. Vsi so se bojevali za sistem, ki je v temelju kršil človekove pravice. Za njihovim prizadevanjem so ostala množična grobišča in uničena dežela. Prizor na spomeniku kaže pravzaprav trpljenje žrtev iz bližnjega teharskega taborišča in iz mnogih množičnih grobišč na Celjskem.

pododpora, je na polovici poti med Vrbanom in Vrhemi postavilo spominsko kapelo. 30. oktobra 1994 je bila pri kapeli pogrebna slovesnost za pobite žrtve. Navzoč je bil tudi Miha Plaznik, ki je prišel iz Münchna v Nemčiji. Bil je ena tistih žrtev, ki je ušla izpred pušk in ostala živa. Njegova pripoved je pretresljiva: "Zaradi preživetja sem si pridobil nemško službo. Bil sem Werkschutz (delavska straža). Zaradi tega so me partizani takoj po vojni kakor tudi veliko drugih mojih kolegov aretirali in zaprli v zapore Forte v Trbovljah. Tam so nas zasilovali, pretepali in stradali. Neke noči so nas naložili na tovornjake in odpeljali v noč. Dolgo so nas vozili, vedeli pa smo, da nas peljejo v hrib in po ovinkih, saj so motorji tovornjakov s težavo rohnili, nas pa je na ovin-

kih premetavalo. Roke smo imeli na hrbtih zvezane z žico. V gozdu nad nekim strmim jarkom so nas raztovorili. Ko so nas razvrščali za streljanje, sem se poglaval v zaraščeno, črno globino. Za menoj so ropotale strojnice in puške. Niso me zadeli, saj sem se po hudi strmini neprestano prevračal. Nekje globoko sem obležal in počakal jutro. Drugi dan sem se kot preganjana žival premikal po Savinjski dolini proti Avstriji in državni meji. Med potjo sem našel zatočišče v neki zapuščeni kleti. Lastnike sem prosil za hrano, toda namesto hrane so poslali po partizane in ti so me obkolili. Tudi tam sta me rešila skok in strmina. Da sem prišel do Avstrije, sem porabil skoraj štirinajst dni. Toda na koncu sem se rešil. Zdaj stojim tu, kjer bi moral že nekaj desetletij gniti, lisice pa bi raztrosile moje kosti." Bil sem med dvesto navzočimi in onemelo smo ga poslušali. Leon Legvart ga je posnel na kasetofon. Nato nam je razkazal vidne vdrtine grobišč in že na pol razpadle križe, ki so jih naskrivaj postavili svojci. Ko je ob neki priložnosti v neki družbi pogovor nanesel na strahote Marije Reke, mi je Mirko K. rekel, da pozna Janeza Čamarja iz Trbovelj, ki se je hvalil in kazal, kako je klal žrtve v gozdovih Marije Reke.

Pogozdena grobišča

Pretresljiv glas tega morišča je prišel tudi do vladne komisije s skrivnostnim naslovom Komisija za raz-

reševanje vprašanj, povezanih z namembnostjo in ureditvijo grobišč v Kočevskem rogu in drugih tovrstnih grobišč v Sloveniji. Predsednik je bil Viktor Blažič, podpredsednica pa dr. Spomenka Hribar. Pripravili so ogled na terenu, zraven pa povabili še Leona Legvarta, dr. Mitjo Ferenc in kolegice, ki sta delovala za ministrstvo za kulturo, mene kot predsednika komisije Demos in člana te komisije Ivana Dolinarja, dr. med. Pri ogledu in zemljiškopravni zaznambi grobišč preko satelita (do zdaj 9), kar sta uredila Ferenc in kolegica, smo se ustavili ob znanem napajalnem koritu za konje. Mimo je prišla starejša gospa, doma pri bližnjih Dulanovih, ki je spoznala Dolinarja kot zdravnika. Po obrazložitvi, kaj tu počnemo, nas je povabila s seboj proti domu, kjer nam je ob cesti, ki je odcep glavne ceste proti Dulanu, pokazala še dve grobišči, za kateri Legvart ni vedel. Eno je bilo na južni, levi strani ceste na pobočju, poraščenem z grmovjem, velikem kakšnih 2000 kvadratnih metrov, za katerega je dejala, da kosti še zdaj lahko najdeš na površju. Drugo grobišče je malo naprej ob cesti; zanj je rekla, da so ga gozdarji z buldožerjem delno razkopali, kosti pa porinili v nasip na spodnji strani ceste.

Na komisiji za popravilo krivic sem se o teh grobiščih pogovarjal s Francetom Nučičem, univ. dipl. pravnikom, nekdanjim dolgoletnim predsednikom trboveljskega sodišča. Opozoril me je, da so grobišča tudi na območju Smreke, kjer je smučarska vlečnica. Tam so gozdarji grobišča pogozdili s smrekami, na območju Marna, v zaraščeni dolini v smeri proti Dolu pri Hrastniku, kjer je še leta 1955 celo območje zaudarjalo po razpadajočih truplih hrvaških beguncev, pa so grobišča pogozdili z akacijami, ki so na dobro pognojeni podlagi hitro in bujno rasle.

Vsesplošni molk gozdarjev doma in v gostilnah je bil razumljiv, ne pa opravičljiv. Gozdna gospodarstva so živela od zaplenjenih gozdov in izkoriščanja kmetov. Za šefe so imela udbovce, politično pa so bila odgovorna partiji. V gozdovih so bili diktatorskopolična strokovna oblast. Tako so postali z izjemami tudi grobarji in skrivanci zločinov proti človeštvu.

Konec prihodnjic
Janez Črnej

ELEKTROPROM

EVJ
ELEKTROPROM d.o.o.
Loka 22
1412 KISOVEC
tel.: 03 56 57 150
fax: 03 56 71 488

www.elektroprom.si

- ♦ projektiranje strojnih in elektro instalacij in geodetske storitve
- ♦ bar sedmica
- ♦ lokalna televizija ETV
- ♦ trgovina EVJ Center
- ♦ elektroinstalacije
- ♦ centralne kurjave, vodovod, plinske instalacije
- ♦ kabelsko komunikacijski sistemi
- ♦ grafitne ščetke
- ♦ tiskana vezja
- ♦ delovni stroji in nizke gradnje